

तृतीयः पाठः

लङ् लकारः

(मध्यमः पुरुषः)

जिस व्यक्ति से हम बात कर रहे हैं, वह मध्यम पुरुष होता है। 'त्वम्', 'युवाम्' और 'यूयम्' मध्यम पुरुष के कर्ता हैं। मध्यम पुरुष के कर्ता का प्रयोग स्त्रीलिंग और पुल्लिंग दोनों के लिए किया जाता है। लङ् लकार मध्यम पुरुष के प्रत्यय क्रमशः इस प्रकार हैं—

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
अ + धातु + अः	अ + धातु + अतम्	अ + धातु + अत
अ + पठ् + अः	अ + पठ् + अतम्	अ + पठ् + अत
= अपठः	= अपठतम्	= अपठत
त्वम् अपठः। (तुमने पढ़ा।)	युवाम् अपठतम्। (तुम दोनों ने पढ़ा।)	यूयम् अपठत। (तुम सबने पढ़ा।)

मध्यम पुरुष कर्ता के साथ 'लङ् लकार' का प्रयोग—

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
  <p>त्वं लेखम् अलिखः।</p>	 <p>युवाम् लेखम् अलिखतम्।</p>	 <p>यूयं लेखम् अलिखत।</p>
 <p>त्वं जले अतरः।</p>	 <p>युवां जले अतरतम्।</p>	 <p>यूयं जले अतरत।</p>

त्वं निर्धनाय वस्त्राणि अयच्छः।
युवां देवालये ईश्वरस्य वन्दनाम् अकुरुतम्।
यूयं समयस्य सदुपयोगम् अकुरुत।

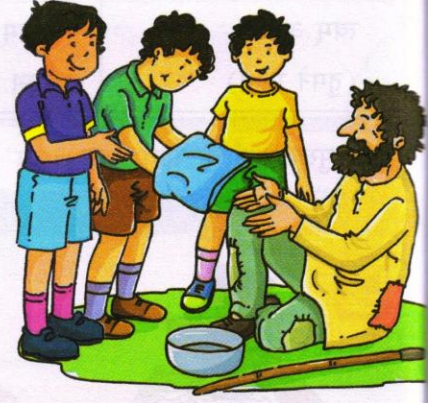

त्वं प्रतियोगितायां गीतम् अगायः।
युवां कक्षायां तूष्णीम् अतिष्ठतम्।
यूयं परीक्षायां सफलाः अभवत।

त्वं पितामहेन सह अक्रीडः।
युवां परिवारेण सह चित्रागारम् अगच्छतम्।
यूयं चित्रकला-प्रतियोगिताम् अपश्यत।

हयः तव विद्यालये चित्रकला-प्रतियोगिता आसीत्। त्वम् अपि प्रतिभागी आसीः परं त्वं प्रतियोगितायां विलम्बेन सम्मिलितः अभवः यतः त्वं मार्गे एकं भिक्षुकम् अपश्यः। भिक्षुकः बुभुक्षितः आसीत्। तस्य वस्त्राणि जीर्णानि आसन्।

तदैव तत्र तव मित्रे सुरेशः रमेशः च आगच्छताम्। रमेशः त्वं च गृहम् अगच्छतं भोजनं वस्त्रं च आनयतम्। सुरेशः तत्र अतिष्ठत्। युवां भिक्षुकाय अन्नं वस्त्रं च अयच्छतम्।

यूयं प्रसन्नाः अभवत। यूयं शोभनाः बालकाः स्था। युष्मभ्यं प्रधानाचार्या पुरस्कारम् अयच्छत्।

विशेष

- ❖ 'म्' के पश्चात् दूसरा शब्द यदि व्यञ्जन वर्ण से आरंभ हो, तो 'म्' को अनुस्वार (—) हो जाता है, परन्तु यदि 'म्' के पश्चात् कोई स्वर वर्ण से आरंभ होने वाला शब्द हो या पूर्ण विराम हो, तो 'म्' को अनुस्वार नहीं होता है। जैसे—

'म्' का अशुद्ध प्रयोग	'म्' का शुद्ध प्रयोग
अहं अगच्छम्। त्वं अवदः।	अहम् अगच्छम्। त्वम् अवदः।

- ❖ लङ्लकार, प्रथम पुरुष, द्विवचन (अपठताम्) व मध्यम पुरुष, द्विवचन, (अपठतम्) में केवल आ की मात्रा (I) का अंतर होता है। जैसे— तौ अपठताम्। युवाम् अपठतम्।

शब्दकोश (Dictionary)

सदुपयोगम्	अच्छा उपयोग	Good use	निर्धनाय	गरीब के लिए	For poor
चित्रागारम्	सिनेमाघर	Picture hall	प्रतिभागी	प्रतियोगी	Participant
जीर्णानि	फटे-पुराने	Old and torn	भिक्षुकः	भिखारी	Beggar
पुरस्कारम्	इनाम	Award	बुभुक्षितः	भूखा	Hungry
नई धातुएँ					
तृ	तैरना	To swim	गै	गाना	To sing
अव्यय					
तूष्णीम्	चुपचाप	Quiet	परम्	लेकिन	But
हयः	कल (बीता हुआ)	Yesterday	यतः	क्योंकि	Because

अभ्यासाः (Exercises)

1. प्रदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत—

दिए गए विकल्पों से उचित उत्तर चुनकर रिक्त स्थानों को पूरा कीजिए—

Choose the correct answer from the given options and fill in the blanks.

- (i) ..... पितामहेन सह अक्रीडः।
 (क) युवाम् (ख) त्वम् (ग) यूयम्
- (ii) त्वम् अपि प्रतिभागी ..... ।
 (क) आसीत् (ख) आसीः (ग) अस्ति

(iii)	परीक्षायां सफलाः अभवत।				
(क) त्वम्	☐	(ख) युवाम्	☐	(ग) यूयम्	☐
(iv) यूयं शोभनाः बालकाः	.....				
(क) असि	☐	(ख) स्थः	☐	(ग) स्थ	☐
(v) युवां जले	.....				
(क) अतरत	☐	(ख) अतरतम्	☐	(ग) अतरः	☐

2. एकपदेन उत्तरत-

एक शब्द में उत्तर दीजिए-

Answer in one word.

- (i) कः बुभुक्षितः आसीत्? .....
- (ii) युवां भोजनं वस्त्रं च कस्मै अयच्छतम्? .....
- (iii) भिक्षुकस्य वस्त्राणि कीदृशानि आसन्? .....
- (iv) प्रधानाचार्या युष्मभ्यं किम् अयच्छत्? .....
- (v) तव विद्यालये कस्याः प्रतियोगिता आसीत्? .....

3. उदाहरणानुसारं क्रियापदानि लङ्लकारे परिवर्तयत-

उदाहरण के अनुसार क्रिया पदों को लङ् लकार में बदलिए-

Change the verbs into past tense according to the example.

यथा-वदथ

अवदत्

- (i) भ्रमसि .....
- (ii) खादथः .....
- (iii) नंस्यसि .....
- (iv) द्रक्ष्यथ .....
- (v) धावथः .....

4. मञ्जूषायाः उचितक्रियापदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

मञ्जूषा से उचित क्रिया पद चुनकर रिक्त स्थान पूरे कीजिए-

Fill in the blanks with appropriate verb after choosing from the box.

मञ्जूषा- अजिघ्रः, त्वम्, अविन्दत, युवाम्, अस्मरत

- (i) त्वं पुष्पम् .....
- (ii) ..... आचार्यं प्राणमतम्।
- (iii) यूयं पारितोषिकम् .....
- (iv) ..... मित्राय पुस्तकम् अयच्छः।
- (v) यूयं पाठम् .....

पृष्ठ 12 के प्रश्न 1 का उत्तर
संस्कृत भाषा।

श्रवणकौशलम् Listening Skills

अध्यापकेन/अध्यापिका/सान्द्रमुद्रिकया वाक्यानि ध्यानपूर्वकं श्रुत्वा लङ्लकारस्य वाक्यानां समक्षे (✓) इति चिह्नेन चिह्नीकुरुत-

अध्यापक/अध्यापिका/सी०डी० से वाक्यों को ध्यानपूर्वक सुनकर लङ्लकार के वाक्यों के सामने सही (✓) का चिह्न लगाइए-

Listen to the sentences carefully by the teacher or CD and put (✓) mark in front of past tense sentences.

- (i) (ii) (iii) (iv) (v) (vi)

स्वमूल्याङ्कनम् Self Assessment

अधोलिखितवाक्यानां यथानिर्देशं वचनं परिवर्तयत-

निम्नलिखित वाक्यों का निर्देशानुसार वचन बदलिए-

Change the number of the following sentences as per instructions.

- (i) किं त्वं संस्कृतम् अपठः? (द्विवचने) .....
(ii) युवां मधुरं फलम् अखादतम्। (बहुवचने) .....
(iii) त्वं उद्याने अभ्रमः। (बहुवचने) .....
(iv) यूयं ह्यः गंगायां स्नानम् अकुरुत। (एकवचने) .....
(v) युवां देवालयम् अगच्छतम्। (एकवचने) .....

मूल्यपरकप्रश्नाः Value Based Questions

1. दानात् किं प्राप्यते?
(क) धनम् (ख) गौरवम् (ग) अप्रसन्नता
2. विद्यालये युष्माकं परीक्षा अस्ति, परं यूयं मार्गं एकं रुग्णं नरम् अपश्यत। यूयं किं करिष्यथ?
(क) रुग्णं नरं चिकित्सालयं नेष्यथ। (ख) शीघ्रातिशीघ्रं विद्यालयं गमिष्यथ।
(ग) 102 अङ्के दूरभाषं कृत्वा सूचयिष्यथ।

प्रश्न 2. वेद कितने हैं? उनके नाम बताइए।